

inclinations of a man and the relation between learning and the process of spontaneous development.

Keywords: educability, boundaries of education, sources of education, materials (subjects) of education, products (creations) of education.

УДК 378.147: 347.96-057.87 (045)

С.О. Циганій

МЕТОДОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОГО СПІЛКУВАННЯ МАЙБУТНІХ ЮРИСТІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Резюме. Дана стаття зорієнтована на визначення методології, основних методів, підходів, принципів формування культури професійно-правового спілкування юристів у процесі фахової підготовки. Встановлено, що найбільш ефективними є активні методи навчання.

Ключові слова: Методологія, методи, культура професійно-правового спілкування, юристи, навчання.

Професія юриста традиційно є надзвичайно популярною. Це простежується хоча б за кількістю заяв, що подаються щорічно до юридичних ВНЗ по всій країні.

Діяльність юриста багатофункціональна: у своїй роботі він використовує навички основ адміністрування, організації праці та управління, ведення правової документації з використанням сучасних інформаційних технологій, а також етики ділового спілкування. Та час не стоїть на місці і висуває нові вимоги до сучасного, прогресивного правника, і завдання вищої школи – готувати конкурентоспроможних фахівців юридичної галузі, здатних творчо мислити та приймати правильні рішення в тій чи іншій виробничій ситуації, і, безумовно, мати сформовану культуру професійно-правового-спілкування. Для виконання цього важливого завдання необхідно концептуально змінювати застарілу модель формування фахівця у ВНЗ, акцентуючи увагу на розвитку критеріїв та методології для загального користування у сфері якості освіти.

Науковцями до цього часу не запропоновано одноставного універсального підходу щодо методології здійснення професійної підготовки майбутніх юристів та формування у них зокрема культури професійно-правового спілкування. Ними розглядаються окремі аспекти цієї складної проблеми. Так, зокрема проблема педагогічної системи висвітлювалась у працях таких учених, як Л. Барановська [5], В. Безпалько, А. Дьомін [8], А. Коджаспіров [10], Н. Кузьміна [11], Н. Мойсеюк [12], О. Семенов [14]. Концепції спілкування вивчали О. Бодальов, А. Бондаренко, А. Брудний, Л. Виготський, А. Петровський, В. Семиченко; теорії формування особистості

та її розвитку в процесі діяльності й спілкування – Г. Балл, Л. Виготський, О. Леонтьєв, Б. Ананьєв, С. Рубінштейн та ін.); положення про закономірності та механізми спілкування, професійної та ділової взаємодії – К. Альбуханова-Славська [1], Г. Андреева [2], Л. Вікторова, Я. Коломинський, В. Кан-Калик, В. Кручек, М. Лісовий, В. Михайлюк, Г. Сагач, В. Семиченко, М. Пентилюк.

Метою даної статті є визначення методологічних підходів до здійснення процесу формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів у процесі фахової підготовки.

У контексті нашого дослідження, присвяченого формуванню культури професійно-правового спілкування майбутніх юристів, важливим є з'ясування методологічних засад цього процесу.

Комплексність завдань, змісту, функцій педагогічного процесу у ВНЗ, які сприяють формуванню культури професійно-правового спілкування студентів, зумовлює доцільність його організації з використанням різних підходів. [4]

Системний підхід, на нашу думку, дає змогу уявити такий процес у вигляді системи структурних компонентів, котрими є: формування досвіду пізнавальної діяльності, досвіду практичної діяльності, досвіду креативного, творчого мислення та досвіду емоційного ставлення до майбутньої професійної діяльності. Тобто, студент має засвоїти зміст навчання за фахом у ВНЗ, щоб у подальшому наповнити спілкування в юридичній сфері професійним змістом.

Особистісно зорієнтований підхід до навчання, виховання, освіти студентів певною мірою ґрунтується на методологічних принципах західної гуманістичної психології: самоцінності особистості, глибокої поваги та емпатії до неї, врахування її індивідуальності. Такий підхід передбачає мету навчання, виховання, освіти – формування особистісних цінностей. Адже саме вони здатні виконувати функцію вищого критерію для орієнтації індивіда у світі, опори для особистісного самовизначення. За такого підходу педагог і студент працюють у єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, який запобігає психічному напруженню як результату переживання небезпеки від неделікатного вторгнення викладача в життя, світ студента; забезпечується можливість самостійно приймати рішення і поводитись на їх основі. Ця вимога впливає із психологічної закономірності, за якою особи, привчені лише спостерігати та слухати, стають соціально пасивними, виявляються безпорадними перед оточенням [4].

І. Бех [6] виділяє *методологічні принципи, на яких базуються* виховні, навчальні, освітні особистісно зорієнтовані технології:

- принцип цілеспрямованого створення емоційно збагачених виховних ситуацій;
- принцип особистісно розвивального спілкування;

– принцип використання співпереживання як психологічного механізму у вихованні особистості;

– принцип систематичного аналізу вихователем (педагогом) власних та чужих вчинків [3].

Такий підхід має бути провідним при формуванні професійно-правової культури юристів, оскільки об'єктом їхньої діяльності є людина в різних її іпостасях. Для взаємодії з потерпілим, звинуваченим, свідком, із колегами, які звинувачують, захищають, судять, правникові необхідні розвинені комунікативні уміння та здібності, які допоможуть йому виявляти не лише власну гідність, а й поважати гідність інших, обирати такі моделі поведінки, котрі б не суперечили закону.

Компетентнісний підхід є інтегральним результатом взаємодії декількох компонентів:

– мотиваційного (виражається глибока зацікавленість у даному виді діяльності, наявність особистісного смислу при виконанні конкретного завдання);

– цільового (пов'язаний із уміннями визначати особисті цілі, співвідносні з власними смислами; усвідомлене конструювання конкретних дій, вчинків, які забезпечать досягнення бажаного результату діяльності);

– орієнтаційного, що передбачає врахування зовнішніх умов діяльності (усвідомлення загальної основи діяльності, знання про коло реальних об'єктів та уміння й навички, які стосуються цього кола) та внутрішніх (суб'єктний досвід, наявні знання, предметні й міжпредметні вміння, навички, способи діяльності, психологічні особливості); обізнаність вихованця щодо власних сильних та слабких сторін;

– функціонального (здатність використовувати знання, способи діяльності та інформаційну грамотність як основу для формування власних можливих варіантів дій, прийняття рішень, застосування нових форм взаємодії);

– контрольного (наявність чітких вимірювачів процесу і результатів діяльності, закріплення правильних способів діяльності, удосконалення дій відповідно до визначеної мети);

– оцінного (здатність до самоаналізу, адекватного самооцінювання своєї позиції, конкретного знання, а також методу його отримання чи використання).

Компетентнісний підхід також є важливим у підготовці юриста як професіонала та комунікативної особистості. Для виконання своїх функціональних обов'язків йому необхідно засвоїти як систему професійних, так і комунікативних знань, виробити уміння їх використовувати, сформулювати

професійно важливі якості, набуті досвіду роботи з людиною, кваліфікованої діяльності в галузі. А це все складники професійної компетентності.

Діяльнісний підхід – визнання діяльності основою, засобом і вирішальною умовою розвитку особистості (її виховання, навчання, освіти). *Діяльність* – внутрішня (психічна) та зовнішня (фізична) активність людини, яка регулюється усвідомленою метою. Основними компонентами діяльності є суб'єкт з його потребами, мета діяльності, засоби реалізації мети, результат діяльності. Актуальним з огляду на нашу проблему є даний підхід, оскільки лише за наявності відповідних умінь та навичок, які формуються в навчальній, квазіпрофесійній та професійній діяльності в процесі оволодіння спеціальністю у ВНЗ, випускник юридичного факультету зможе професійно виконувати обов'язки за змінюваних обставин, за умов наявності постійного супротиву його діяльності.

Аксіологічний підхід (від гр. *axios* – цінний), або ціннісний, що поєднує теорію і практику. «Без практики теорія мертва, без теорії практика сліпа». До цінностей суспільства належать лише ті позитивно значущі явища та їх властивості, що пов'язані із соціальним прогресом. Постійними на різних етапах розвитку суспільства є загальнолюдські цінності: порядність, чесність, гідність, щирість, справедливість, гуманність, толерантність тощо. У центрі аксіологічного мислення знаходиться концепція взаємозалежного, взаємодіяльного світу. Наш світ – це світ цілісної людини. Тому важливо навчитися бачити те спільне, що не лише об'єднує людство, а й характеризує кожну окрему людину. Цей підхід є вартісним для майбутньої професійної та комунікативної діяльності студента-юриста. Коли він сформований на основі професійної етики, кодексу юридичного працівника, йому вдасться протистояти корупції, беззаконню і поважати лише верховенство права.

Використання того чи іншого методологічного підходу у фаховій та комунікативній підготовці юристів зумовлює доцільність вибору методів їхнього навчання.

Щоб зрозуміти, які з методів навчання є найбільш ефективними у формуванні культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів під час фахової підготовки, вважаємо за потрібне проаналізувати існуючі класифікації методів навчання та викладання.

Метод, зазначав великий німецький філософ Г. Гегель (1776–1831), не є щось зовнішнє по відношенню до досліджуваного предмета, не є щось із ззовні; навпаки, метод є щось, що вже міститься в ньому самому, метод - це душа предмета. Тому фізик використовує одні методи дослідження, біолог - інші, а соціолог – третій, хоча всі вони використовують також і загальнонаукові

методи пізнання. Свій комплекс методів застосовує і викладач у процесі навчання [13].

Класифікація методів навчання ускладнена багатоаспектністю поняття «метод навчання», неоднозначністю трактувань різних методів, розходженням у підходах до розуміння процесу навчання. Сьогодні існує досить багато класифікацій методів навчання, проте жодна з наявних класифікацій не є загальновизнаною. Найбільш поширені класифікації за джерелом навчання (Є. Перовський, Д. Лордкіпанідзе), за характером пізнавальної діяльності (І. Лернер, М. Скаткін), а також поліарна (за кількома ознаками) класифікація Ю. Бабанського [3].

У класифікації методів за джерелом навчання виділяють три групи методів навчання:

1) словесні (джерелом навчання є слово, мова): розповідь (образний, динамічний, емоційний виклад інформації), бесіда (викладач із допомогою вдало поставлених запитань спонукає студентів відтворювати раніше набуті знання, робити самостійні висновки-узагальнення на основі засвоєння фактичного матеріалу), лекція (однак існує думка, що традиційна лекція має низку недоліків: 1) лекція привчає до пасивного сприйняття чужої думки, гальмує самостійне мислення студентів; 2) лекція відбиває прагнення до самостійних занять; 3) лекції необхідні, якщо немає підручників або їх мало; 4) частина слухачів встигають осмислити, частина – тільки механічно записати слова лектора. Це суперечить принципу індивідуалізації навчання. Та, на нашу думку, це зовсім не свідчить про непотрібність лекцій, потрібен баланс) [7], робота з підручником (самостійне опрацювання тексту, що дає їм змогу глибоко осмислити навчальний матеріал, закріпити його, виявити самостійність у навчанні;

2) наочні (джерело навчання – наочні засоби): демонстрації дослідів, ілюстрації натуральних об'єктів, зразків діяльності тощо.

3) практичні (джерело навчання – практична діяльність, використовують для безпосереднього пізнання дійсності, поглиблення знань, формування вмінь і навичок): практичні та лабораторні роботи, виконання вправ, рішення задач, моделювання ситуацій. Сьогодні, при формуванні культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів, це один із головних методів, на який необхідно звернути ретельну увагу при підготовці фахівців юридичного напрямку.

Ю. Бабанський [3] класифікує методи навчання на:

1) методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності:
– за джерелом навчання: словесні, наочні, практичні;

– за логікою навчання: індуктивні (навчання будується від часткових фактів до виявлення загальних правил і закономірностей) і дедуктивні (від загальних законів і правил - до розпізнавання і пояснення окремих випадків цих законів і правил);

– за мисленням: репродуктивні (відтворювальні, засновані на запам'ятовуванні навчального матеріалу) і проблемно-пошукові (пов'язані з добуванням знань самим учнем);

– з управління: методи роботи під керівництвом вчителя і методи самостійної роботи учнів;

2) методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності:

– методи стимулювання і мотивації інтересу до навчання;

– методи стимулювання і мотивації обов'язку та відповідальності в навчанні;

3) методи контролю та самоконтролю:

– методи усного контролю і самоконтролю: фронтальний або індивідуальне опитування, розповідь учня, читання тексту, пояснення схеми і тощо;

– методи письмового контролю і самоконтролю: контрольна робота, реферат, виклад, твір, диктант та тощо.;

– лабораторно-практичний (практичні та лабораторні роботи) і машинний (за допомогою спеціальної техніки, наприклад, виконання тесту на комп'ютері) контроль і самоконтроль;

Класифікація методів навчання за характером пізнавальної діяльності учнів включає такі методи:

1) *пояснювально-ілюстративний (інформаційно-рецептивний)*; суть цього методу полягає в тому, що викладач пояснює, організує сприйняття навчального матеріалу різними способами, а студенти сприймають, осмислюють, запам'ятовують;

2) *репродуктивний*: викладач пояснює, а студенти осмислюють, запам'ятовують, відтворюють, багаторазово повторюють навчальні матеріал;

3) *метод проблемного викладу*: викладач пояснює навчальний матеріал як вирішення проблеми: сам ставить проблему і вирішує її; студенти стежать за діями і ходом думки викладача, отримують зразок міркувань для самостійності вирішення проблем;

4) *частково-пошуковий (евристичний)*: викладач пояснює і організовує пошук нових знань, студенти самостійно міркують, вирішують пізнавальні завдання під керівництвом викладача;

5) *дослідницький*: викладач формулює проблему (іноді разом зі студентами), в процесі вирішення проблеми допомагає лише в скрутних

випадках або спостерігає за діяльністю студентів, фіксуючи їх успіхи і невдачі; студенти самостійно вирішують проблему.

Неважко помітити, що методи розташовуються в порядку зростання самостійності та активності студентів: при використанні перших двох методів знання пропонуються студенту в готовому вигляді. Використання двох останніх сприяє самостійному засвоєнню знань студентами.

Результати досліджень В. Зазикіна [9] показали, що розвиток професіоналізму у фахівців різних галузей здійснюється за подібними закономірностям, які пов'язані з формуванням системи найважливіших властивостей і вмінь, названих «акмеологічними інваріантами професіоналізму». Акмеологічними інваріантами є такі якості, як проникливість, комунікабельність, емпатія, вміння надавати психологічний вплив, вміння організовувати взаємодію тощо. Визначення акмеологічних інваріантів є основою для моделювання і здійснення процесу формування культури професійно-правового спілкування майбутнього юриста. Акмеологічні інваріанти професіоналізму – це основні якості та вміння професіонала, що забезпечують високу ефективність діяльності незалежно від її змісту. Інваріанти є внутрішніми спонукальними причинами, що забезпечують саморозвиток фахівця і реалізацію його потенціалу. До них віднесемо: високий рівень саморегуляції особистості, високу мотивацію досягнень, здатність до рефлексії. Обґрунтування категорії інваріантів професіоналізму фахівця дає змогу по-новому поглянути на шляхи і методи формування культури професійно-правового спілкування майбутнього правознавця, які повинні здійснюватися за рахунок розвитку цих базових якостей і умінь. Надалі вони дозволять набагато швидше сформувати систему гнучких навичок і вмінь, а також професійно важливих якостей, що роблять професійну діяльність юриста більш ефективною.

З огляду на зазначене, особливо актуальним є використання активних методів навчання. Останнім часом набули популярності рольові та ділові ігри, навчальні дискусії, метод мозкового штурму, моделювання та аналіз професійних і життєвих ситуацій, де студенти навчаються критично мислити, вирішувати складні питання, зіставляти альтернативні підходи, рахуватися з чужими думками, приймати відповідальні рішення, продуктивно взаємодіяти з іншим «Я». Актуальним з огляду на нашу проблему є також кейс-метод, в основу якого покладена концепція розвитку розумових здібностей студентів.

Аналізуючи педагогічний досвід, результати спеціальних психологічних досліджень, зазначаємо, що для формування культури професійно-правового спілкування юристів у процесі фахової підготовки необхідно оптимально використовувати методологічні підходи (їх вибір залежить від системний, особистісно орієнтований, компетентнісний, діяльнісний, аксіологічний); поєднувати традиційні методи з інноваційними, які стимулюють навчальну

діяльність студентів, активізують пізнавальні процеси, мотивують їх до участі в психологічній взаємодії; особливостей навчальної дисципліни; теми заняття, його мети; змісту і структури навчального матеріалу; часу, відведеного на засвоєння матеріалу; навчально-матеріальної бази ВНЗ; вікових особливостей студентів, їх індивідуальних можливостей та рівня загальної підготовленості; здібностей, нахилів, майстерності викладача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Деятельность и психология личности / К.А. Абульханова-Славская. – М., 1980. – 335 с.
2. Андреева Г.М. Социальная психология : учебник [для студентов фак. психологии ун-тов] / Г.М. Андреева. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1980. – 416 с.
3. Бабанский Ю.К. Избранные педагогические труды / Ю.К. Бабанский. – М. : Педагогика, 1989. – 560 с.
4. Барановська Л.В. Педагогіка та психологія вищої школи: навч. посібн. / Л.В. Барановська. – К. : НАУ, 2015. – 291 с.
5. Барановська Л.В. Теоретико-методичні основи навчання професійного спілкування студентів вищого аграрного навчального закладу : дис.... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Л.В. Барановська. – К., 2004. – 586 с.
6. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання / І.Д. Бех. – К., 1998. – 204 с.
7. Воскресенская Е.В. Применение новых методов обучения в преподавании юридических дисциплин / Е.В. Воскресенская // Успехи современного естествознания. – 2008. – № 4 – С. 71–72.
8. Дьомін А.І. Системний підхід до навчання студентів вищого аграрного закладу освіти професійному вербальному спілкуванню / А.І. Дьомін, Л.В. Барановська // Наука і сучасність. – 2000. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 54–63.
9. Зазыкин В.Г. Акмеологический подход в решении проблемы подготовки профессионалов / В.Г. Зазыкин, А.А. Деркач // Материалы республиканского научно-практического семинара «XXI – век инновационно-интеллектуальных идей». – 2014).
10. Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь / А.Ю. Коджаспиров, Г.М. Коджаспирова. – М. : Academia, 2000. – 173 с.
11. Кузьмина Н.В. Методы системного педагогического исследования: учеб. пособ. / Н.В. Кузьмина. – Л. : ЛГУ, 1980. – 172 с.
12. Мойсеюк Н.Є. Педагогічний процес як система. Педагогіка : навч. посіб. / Н.Є. Мойсеюк. – 2-ге вид. – К., 1999. – С. 76.
13. Подласый И.П. Педагогика: 100 вопросов - 100 ответов: учеб. пособие для вузов / И.П. Подласый. – М. : ВЛАДОС-пресс, 2004. – 365 с.
14. Семеног О.М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови та літератури (в умовах педагогічного університету) : дис.... д-ра пед. наук : 13.00.04 / О.М. Семеног. – К., 2006. – 560 с.